

УДК 37.011.31

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.140372>

Надія Ашиток, доктор філософських наук, професор
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТИ НА ГУМАНІСТИЧНИХ ЗАСАДАХ

У статті осмислюється гуманізм в освіті. Система освіти розглядається як середовище, в якому відбувається становлення і розвиток особистості сучасної людини. Гуманізм в найширшому сенсі – це проголошення самоцінності людської особистості. У сучасному педагогічному середовищі є ознаки глобальної кризи, і тому необхідно звернутися до пошуків суспільства з гуманістичною орієнтацією. Пошуки приведуть до реформування системи освіти. Система освіти довго була незмінною і загалом відповідала на виклики суспільства. Описані основні тенденції розвитку гуманізації сучасної освіти, розвиток якої може виявитися дієвим інструментом гуманізації суспільства.

Ключові слова: гуманізм; освіта; гуманізація освіти; особистість.

Лім. 8.

Nadiya Ashytok, Doctor of Sciences (Philosophy), Professor
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

MODERNIZATION OF EDUCATION ON HUMANISTIC BASES

The article reveals the essence of the concept “humanization of education” as one of the principles of current educational system modernization. The article is devoted to a research of formation of a concept of humanity. In the article the concept of scientific and humanistic outlook during an era of crisis transformations is specified. The attention to the formation of a concept of humanity and definition of its separate characteristics is paid. It allows to allocate a way of practical systematization of properties of the humanity, humanistic culture of the personality concepts, promotes the development of a technique of formation of such qualities as: aspiration to knowledge, persistence, truthfulness, adherence to principles, care of people, skill to communicate, a scientific initiative, independence of thinking, respect for thoughts of colleagues, ability to respect the personality, ability to inspire belief in own forces and opportunities of people.

In the article is attempted to understand the humanism in the education. In the field of education of young people the humanism progress trends of education are the dominant factor of progress. Humanization educations should become an obligatory condition of pedagogical technologies of learning and education of state-of-the-art youth. The education is seen as an environment in which the personality of modern person becomes and develops. The paper is aimed at analyzing the problem of education as factor of humanization of society; Humanism in its global meaning is a proclamation of human inherent value. The modern pedagogical space concentrates on the global crisis and necessity to search for society with humanistic focus. The educational system had been unchangeable for a long time and responded to the social challenges. The paper reveals the main tendencies in education and its development, which can appear to be the instrument of society humanization.

Keywords: humanism; an education; education humanization; identity.

Постановка проблеми. У контексті модернізації сучасної освіти актуальності набуває її гуманізація. Передусім, це викликано економічними, соціальними, політичними, культурними змінами, які відбуваються в Україні. Перехід до демократичного суспільства з ринковою економікою, розшарування суспільства, наявність соціальних та екологічних проблем, формування інноваційних міжнародних відносин, поява нових небезпек для людини і суспільства вимагають формування в системі освіти нових цінностей, сучасного мислення, прагнення до творчості, вміння вирішувати нестандартні завдання, правової свідомості, духовної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сучасної педагогічної теорії й практики

як основи нового педагогічного мислення знайшли відображення в науковому доробку багатьох вчених, зокрема у працях Ш.О. Амонашвілі, Ю.К. Бабанського, Р.А. Беланова, В.М. Галузинського, М.Б. Євтуха, І.А. Зязюна, І.Ф. Ісаєва, П.П. Кононенка, В.Г. Кременя, Б.Т. Ліхачова, М.Д. Нікандрова, О.М. Пєхоти, М.Х. Розова, М.І. Романенка, О.Г. Романовського, В.А. Семиченка, В.О. Сластьоніна, В.О. Сухомлинського, В.Ф. Шагалова, І.С. Якиманської та ін. Одне з провідних місць у процесі гуманізації освіти відводиться становленню її нової парадигми [3], проблемі модернізації освіти [6] та ін. Незважаючи на численність праць, присвячених вивченню гуманізму в контексті педагогічної теорії і практики, чимало проблем залишаються неопрацьованими. До цих проблем належить трансформація та осмислення гуманізму в

сучасній освіті. **Мета статті** – вивчити специфіку модернізації освіти у контексті сучасного розуміння гуманізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гуманізація освіти більшістю дослідників розуміється як створення умов, спрямованих на розкриття і розвиток потенціалу особистості. Це поняття є похідним від терміна “гуманізм”, тлумачень якого існує чимало. За визначенням І. Канта, це “почуття блага в стосунках з іншими”. Нам уявляється правомірним визначення гуманізму як “історично зумовленої системи поглядів, яка визнає людину самодостатньою цінністю, розглядає її як свідомого суб’єкта своїх дій, розвиток якого за законами власної діяльності є необхідною умовою розвитку суспільства” [8].

Проблеми гуманізації освіти тісно пов’язані з осмисленням гуманізму на кожному історичному етапі. Визнання на ранніх етапах розвитку людства принципу гуманізму, гармонізації відносин між людиною, суспільством і природою, зближення освіти і культури, осмислення поглядів на світ Аристотелем, Гіппієм, Демокритом, Птолемеєм, Конфуцієм та ін. сприяло визнанню гуманістичного потенціалу наук і усвідомленню доцільності гуманізації освіти. Ідеї гуманітаризації осмислювалися в контексті різних концепцій: релігійних, особливо поширених в епоху Середньовіччя, культурних – в епоху Відродження і соціальних – в епоху Просвітництва. В часи Середньовіччя гуманітаризація змісту навчальних предметів здійснювалася з позицій геоцентризму (грец. *theos* “бог”, лат. *centrum* “центр”), в основі якого лежить розуміння Бога як абсолютного, вищого буття, джерела життя. Прибічники гуманізму з релігійних позицій – Аврелій Августин, Фома Аквінський, Іоан Златоуст, Іоан Дамаскін та ін. – визнають необхідність орієнтації на людину, що сприяє поглибленню гуманістичних засад в освіті. Поняття “гуманізм” трактується як характеристика світської освіти (*humaniora*), що об’єднує християнський світогляд з традиційною літературно гуманістичною освіченістю [1, 18]. Згодом епоха Відродження, яка поставила людину в центр світобудови і пізнання, сформувала оновлений ідеальний зразок гуманізму. На противагу церковному канону присвятити земне життя спокуті гріхів гуманісти цієї епохи проголосили людину вінцем світобудови, наголошували на її праві на земне щастя, на “природне” прагнення до насолоди і здатність до морального самовдосконалення як духовно вільної особистості. Епоха Відродження зумовила реформування освіти на оновленій гуманістичній

основі. Боротьба проти католицизму як священної санкції феодалізму досягає піку в русі Реформації (XVI ст.), який прийняв масовий характер, і далі – в епоху Просвітництва, коли окреслювалися принципові риси європейської техногенної цивілізації з її культом наукового прогресу, визнанням науково-технічного ставлення до навколишнього світу як базисного для його перетворення, свободою особистості.

В епоху Просвітництва гуманізм поєднувався з науковою раціональністю. З часом він став використовуватися як засіб гноблення людини, що зумовило його критику Ф. Ніцше, який у своїх працях “До генеалогії моралі” та “По той бік добра і зла” передбачав наслідки такого поєднання у XX столітті: занепад гуманістичних цінностей, тоталітаризм, нівелювання індивідуальності під гаслами рівності і братерства. В епоху Постмодерну гуманізм вважається панівною ідеологією, ознакою цивілізованості і протиставлений гуманізму попередньої епохи – Модерну (сукупне позначення історичної епохи нового і новітнього часу). У роботах М. Гайдеггера, С. Тулміна, Ж.-П. Сартра, М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Дельоза, Ж.-Ф. Ліотара, О. Бойченка, В. Ільїна, С. Кримського, В. Ляха, П. Петровського, В. Табачковського, В. Ярошовця та ін. переосмислюється класичне трактування гуманізму, що ґрунтується на принципово іншому (по відношенню до сучасного) розумінні людини. Війни, тоталітарні режими, загострення глобальних проблем в XX столітті поставили під сумнів ключові установки європейської цивілізації, засвідчивши, що науково-технічний прогрес не лише не забезпечує гуманістичного ходу історії, але й може бути загрозою для існування людства.

Можна виділити два періоди розвитку парадигми гуманізму в постмодерному контексті [7]. Перший період – деконструкція модерного гуманізму – припадає на 60 – 80 роки XX століття і пов’язується з працями прибічників постмодернізму – Ж.-Ф. Ліотара, М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі. Основною рисою цього періоду є критика ідей просвітницького гуманізму і заклик до відмови від них.

Наступний період розвитку парадигми гуманізму припадає на кінець XX – початок XXI століть. У цей період робляться спроби подолати “кризу ідентичності” і сформувати гуманістичну парадигму на нових засадах. У пошуках таких дослідників, як В. Вельш, З. Бауман, Ж. Бодрійар, П. Козловські вивчається проблема конструювання вільної, самодостатньої особистості. Головною

ознакою постмодерного світобачення, на думку В. Вельша, є “принциповий плюралізм”, який визнає різноманітність та конкуренцію парадигм [2, 132].

Трактування гуманізму в кожен історичну епоху впливало на розвиток освітньої теорії і практики. Концепція гуманної педагогіки та освіти вперше була запропонована Я. Корчаком. Найбільш відомі педагогічні концепції, що реалізують ідеї гуманізму і саморозвитку, створені Г.С. Альтшуллером, І. Акімовим і В. Клименко, Р. Штайнером, М. Ліпманом та ін. Розуміння гуманізму як прагнення забезпечувати за допомогою освіти ефективний і повноцінний розвиток нових поколінь поділяли і розробляли Г.М. Кершенштейнер, В.А. Лай, Дж. Дьюї, П.П. Блонський, В.М. Сорока-Росинський. На гуманістичних засадах будувалася практика учителів-новаторів А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, В.Ф. Шаталова, Є.М. Ільїна, Ш.О. Амонашвілі та ін.

У сучасній педагогіці відбувається обґрунтування освіти на гуманістичних засадах. На думку Б.Б. Косова, існує чотири основні напрями гуманізації освіти: навчання має бути доповнене побудовою учнем особистісно-значущих індивідуальних моделей пізнання; в процесі навчання повинна реалізовуватися єдність когнітивних здібностей і мотиваційних установок; потрібно диференціювати навчальні програми, передусім, з урахуванням суб'єктивного досвіду і надання переваги учнем тим або іншим способам навчальної роботи. Опанування таких способів (наприклад, вербального або наочного сприйняття матеріалу) є основним шляхом розвитку пізнавальних здібностей; основним результатом навчання має бути формування пізнавальних здібностей на основі оволодіння відповідними знаннями і вміннями [5, 116 – 118].

У працях науковців обґрунтовуються установки гуманізації освітнього процесу. Зокрема, Є.В. Коротаєва відносить до них ціннісне ставлення до особистості дитини: визнання за нею права на власну позицію, можливість висловити свою думку без подальших дисциплінарних покарань; суб'єкт-суб'єктна міжособистісна взаємодія педагога і вихованця в освітньому процесі, що передбачає активну участь обох сторін у пізнанні та вихованні замість традиційного односпрямованого педагогічного впливу; визнання за дитиною прав: права на творчий пошук тих областей життєдіяльності, в яких можуть реалізуватися здатності і потенційні можливості дитини; права на помилку: без проб і помилок неможливо стати творчою особистістю, інакше процес пізнання стане репродуктивною діяльністю.

Дослідниця наголошує, що у гуманістичній освітній парадигмі по-новому повинен вибудовуватися процес навчання. У традиційній педагогіці навчання трактувалося як процес передачі досвіду, під час якого вчителю відводилася роль носія цінностей, знань і умінь, а учневі – одержувача. Ця точка зору не припускала наявності у дитини власної системи цінностей, мотивів, прагнень. Саме тому зазвичай педагогіка оцінювала ролі вчителя і учня як суб'єктно-об'єктні, при яких педагог був суб'єктом, а учень – об'єктом. Традиційна освітня система культивувала обмеженість пізнавального процесу, заданість навчальних дій, жорстко окреслену ініціативність тощо. В гуманістично орієнтованій парадигмі відбувається зміна ролей учителя та учні, стверджується суб'єктність всіх учасників навчального процесу [4].

Іншим дослідником – С.М. Жуковим – виокремлено закономірності гуманізації освіти. До них належать наступні.

1. Освіта зумовлена взаємодією дитини з дорослими і соціальним середовищем. Психічні явища, на думку С.Л. Рубінштейна, виникають у процесі взаємодії людини зі світом. О.М. Леонтьєв вважав, що дитина не стоїть перед навколишнім світом один на один. Цей процес є процесом виховання, гуманність якого полягає в допомозі досвідчених осіб представникам молодого покоління під час засвоєння надбань культури.

2. Серед гуманістичних тенденцій функціонування та розвитку системи освіти можна виділити головну – орієнтацію на розвиток особистості.

3. Освіта буде задовольняти особистісні запити, якщо вона, на думку Л.С. Віготського, орієнтована на “зону найближчого розвитку”, тобто на психічні функції, які вже сформувалися у дитини і готові до подальшого розвитку. Дана орієнтація вимагає окреслення цілей освіти, що здатні забезпечити формування базових якостей. Ці якості можуть бути не обов'язково універсальними, проте обов'язково необхідними для розвитку особистості.

4. Освіта повинна забезпечити можливість людині засвоїти не лише базові професійні знання, а й загальнолюдську культуру.

5. Культурологічний принцип вимагає підвищення статусу гуманітарних дисциплін, їх оновлення, звільнення від примітивної повчальності та схематизму, виявлення духовного потенціалу та формування загальнолюдських цінностей.

6. Культура реалізує функцію розвитку особистості лише в тому випадку, якщо вона

активізує, спонукає людину до діяльності. Діяльність особистості є тим механізмом, який сприяє перетворенню сукупності зовнішніх впливів у новоутворення як продуктів розвитку.

7. Згідно із особистісним підходом, і педагоги, і учні ставляться до кожної людини як до самостійної цінності, а не як до засобу. Це пов'язано з готовністю всіх учасників навчально-виховного процесу сприймати кожну людину як цікаву, визнавати за нею право бути несхожою на інших.

8. Діалогічний підхід передбачає перетворення позиції педагога і позиції учня на особистісно-рівноправні. Таке перетворення пов'язане зі зміною ролей і функцій учасників педагогічного процесу. Педагог не виховує, не вчить, а активізує, стимулює прагнення учня, формує його мотиви до саморозвитку, створює умови для саморозвитку.

9. Саморозвиток особистості залежить від ступеня творчої спрямованості освітнього процесу. Ця закономірність складає основу індивідуально-творчого підходу. Цей підхід передбачає необхідність врахування безпосередньої мотивації навчальної та інших видів діяльності, організації саморуку до кінцевого результату [3].

Висновки. У наш час відбувається формування нового розуміння гуманізму, на засадах якого сучасний стан гуманізації педагогічної освіти зумовлює необмежений у соціокультурному просторі, демократично організований педагогічний процес. Основною метою такого педагогічного процесу стає задоволення особистих запитів учнів, збагачення їх творчої потенції, визнання суб'єктності всіх учасників цього процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдеева Е. А. Гуманитаризация системы образования: философско- антропологический аспект: автореф. дис. на соискание ученой степени докт. филос. наук: 09.00.11 "Социальная философия" / Е. А. Авдеева. – Красноярск, 2012. – 40 с.
2. Вельш В. "Постмодерн". Генеалогия и значение одного спорного понятия / В. Вельш // Путь. Международный философский журнал. – Москва: Информ-Прогресс, 1992. – № 1. – С. 109 – 136.
3. Жуков С. М. Гуманізм як феномен, як світоглядний принцип нової парадигми освіти; гуманістичне виховання, становлення підростаючої особистості / С. М. Жуков. – Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/s/zppp_2011_9_8.pdf
4. Коротаева Е. В. Гуманизм в педагогике взаимодействия / Е. В. Коротаева. – Режим доступу: <http://www.applied-research.ru/ru/article/view?id=994>.
5. Косов Б. Б. Личность: теория, диагностика и

развитие: Учебно-методическое пособие для высших учебных заведений / Б. Б. Косов. – М.: Академический Проект, 2000. – 240 с.

6. Кремень В. *Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи)*. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.

7. Силкіна С. О. Постмодерна критика модерної парадигми гуманізму як чинник сучасного гуманістичного дискурсу / С. О. Силкіна. – Режим доступу: <http://vestnikzgia.com.ua/article/viewFile/71218/66469>

8. Образование для инновационных обществ в XXI веке. Итоговый документ саммита "группы восьми". – Режим доступу: <http://kremlin.ru/supplement/3717/print>

REFERENCES

1. Avdeeva, E. A. (2012). *Gumanitarizatsiya sistemy obrazovaniya: filosofsko- antropologicheskii aspekt* [Humanization of the education system: the philosophical and anthropological aspect]. *Krasnoyarsk*, 2012, 40 p. [in Russian].
2. Velsh, V. (1992). "Postmodern". *Genealogiya i znachenie odnogo spornogo ponyatiya* ["Postmodern". Genealogy and the importance of one controversial concept]. *Put. Mezhdunarodnyiy filosofskiy zhurnal*. 1992, vol. 1, pp. 109 – 136. [in Russian].
3. Zhukov, S. M. (2011). *Humanizm yak fenomen, yak svitohliadnyi pryntsyp novoi paradyhmy osvity; humanistychno vykhovannia, stanovlennia pidrostaiuchoi osobystosti* [Humanism as a phenomenon, as a philosophical principle of a new paradigm of education; humanistic upbringing, formation of a growing personality]. Available at: file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/s/zppp_2011_9_8.pdf [in Ukrainian].
4. Korotaeva, E.V. *Gumanizm v pedagogike vzaimodeystviy* [Humanism in interaction pedagogy]. Available at: <http://www.applied-research.ru/ru/article/view?id=994> [in Russian].
5. Kosov, B. B. (2000). *Lichnost: teoriya, diagnostika i razvitie* [Personality: theory, diagnostics and development]. Moscow: Akademicheskii Proekt, 240 p. [in Russian].
6. Kremen, V. (2003). *Osvita i nauka Ukrainy: shliakhy modernizatsii (Fakty, rozdumy, perspektivy)* [Education and science of Ukraine: ways of modernization (Facts, reflections, perspectives)]. Kyiv: Hramota, 216 p. [in Ukrainian].
7. Silkina, S. O. *Postmoderna krytyka modernoi paradyhmy humanizmu yak chynnyk suchasnoho humanistychnoho dyskursu* [Postmodern critique of the modern paradigm of humanism as a factor in contemporary humanistic discourse]. Available at: <http://vestnikzgia.com.ua/article/viewFile/71218/66469> [in Ukrainian].
8. *Obrazovanie dlya innovatsionnykh obschestv v XXI veke. Itogovyy dokument sammita "gruppyi vosmi"*. [Education for Innovative Societies in the 21st Century. The final document of the G8 summit]. Available at: <http://kremlin.ru/supplement/3717/print> [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 04.06.2018